

DESPRE NAȘTEREA CONȘTIINȚEI DE SINE LA COPIL: FAȚETELE EULUI

Valentina Golumbeanu
Irina Ionescu

Conștiinta de sine și, mai apoi, *identitatea de sine* se formează și se dezvoltă în timp, într-un amplu proces de integrare – mai întâi la nivel senzorial, perceptiv și motric, a celor mai timpurii experiențe care succedă nașterea și, apoi, prin introiectarea și internalizarea tuturor impresiilor și observațiilor copilului despre lumea în care ființează și despre sine. Impresiile despre sine apar ulterior impresiilor despre lume, deoarece copilul abia născut nu este nicidecum conștient de sine. În primele momente de după naștere lumea îi se prezintă acestui micuț om, ca fragmentată și dispartă, stridentă prin multitudinea și opulența stimulilor cu care ea îl bombardează. Spunem că lumea îi se prezintă dispartă și disociată, deoarece, în primele zile de după naștere, conștiința¹ copilului este asaltată și interesată exclusiv de senzații (trebuie menționat faptul că, la omul adult nu există senzații în stare pură, cu excepția anumitor stări patologice, în special în tulburările neuropsihice, caracterizate prin deficitul de integrare gnozică²) – acestea neelaborate încă și informându-l despre calitățile separate ale obiectelor și stimulilor din jurul său, și nu despre unitatea și integralitatea lumii în care tocmai a sosit. Senzațiile pot fi comparate, prin raportare la existența materială, palpabilă, cu atomul – ele fiind unitățile indivizibile ale vieții psihice. Fiecare senzație în parte ne informează despre o anumită calitate sau proprietate, luată în sine, a unui obiect, fapt sau fenomen. O anumită senzație ne informează despre o anumită culoare a unui obiect, o altă – despre calitatea unui sunet auzit, sau despre deosebitul gustul ori mirosul unui aliment, sau despre o anumită calitate a texturii unui material (moale, sau fin, sau neted, etc), s.a.m.d. Cu alte cuvinte, în primele săptămâni de viață copilul percepe informații dispartate despre lumea în care se află. Dar, contrar aparențelor, senzațiile, ca procese de prelucrare primară a informațiilor, presupun un mare grad de complexitate și de elaborare, ele constituind practic prima experiență psihică a fiecărui individ și, totodată, piatra de temelie, fundația sau “caramizile” din care și pe care se va consolida întreaga viață și funcționare psihică ulterioară. Astfel, pe măsura ce procesul de mielinizare a fibrelor asociative din cortex se definitivează, iar conexiunile interneuronale se stabilizează, fiecare senzație va sintetiza cu celelalte, precum și cu urmele lăuate de excitanții anteriori, într-un proces fuzional care generează un produs nou cu proprietăți emergente (“*intregul este mai mult decât suma partilor*”³) – *complexul perceptiv*. Abia acum copilul va putea percepe cu adevărat și va putea surprinde fiecare obiect în parte cu toate calitățile lui, surprinse simultan în câmpul conștiinței sale.

Elaborarea primelor percepții este condiționată, evident, de dezvoltarea cerebrală și de dezvoltarea conexiunilor dintre ariile de proiecție corticală, ele (percepțiile) reprezentând un proces complex la care, inițial vor participa un număr redus de analizatori, printre care, în mod special, cel vizual și cel gustativ. Dezvoltarea percepțiilor vizuale depinde în mare măsură de dezvoltarea anumitor segmente ale analizatorului vizual (în mod special a retinei, a cristalinului și a nervului optic), finalizată cu mărirea câmpului vizual al copilului (vederea de aproape și de departe, perceperea culorilor) și cu instalarea vederii binoculare. Această evoluție are loc,

---

¹ În sens de *conștiință*, sau de stare de conștiință

² Agnozie, afazii

³ Teza fundamentală a orientării *gestaltiste* în psihologie (curent care se opunea vehement *asociaționismului* în psihologie – curent care considera că percepțiile se constituie și reprezintă o simplă sumă de senzații)

aproximativ, pe la vârsta de 3 – 4 luni, iar cercetarile moderne⁴ demonstrează ca acesta este și debutul primelor percepții complexe asupra obiectelor, când copilul poate surprinde integralitatea, unitatea și structuralitatea lor – fiind atras mai întâi de configurația de ansamblu a obiectelor, și mai apoi de detalii. Acesta este, bineînțeles, și momentul în care copilul poate face distincția dintre obiect și fond perceptiv. Ulterior dezvoltării vederii binoculare și a percepțiilor vizuale complexe, va începe consolidarea “arcului” oculo-motor, pe la 4 – 5 luni aparând gestul de apucare (întinde mainile după obiectele aflate în față și le apucă) și dezvoltându-se motricitatea voluntară.

Pe baza primelor percepții se vor forma în scurt timp *reprezentările*, la început având un caracter rudimentar și primar, schematic și neelaborat. Dar, pe măsura ce percepțiile copilului asupra lumii din jurul său se îmbogățesc și se diversifică, crescându-și gradul de complexitate și de “acoperire” (surprinzând din ce în ce mai multe dimensiuni ale realității), perspectiva asupra lumii va crește, sub ochii uimiți ai copilului, și-și va găsi cai din ce în ce mai evoluat de reprezentare, la nivel mental, a tuturor realităților pe care el le poate percepe în starea de veghe. Astfel, el va putea începe să-și reprezinte la nivel mental oameni, obiecte, lucruri sau fenomene din trecut, fără ca ele să se mai infatiseze aievea în față ochilor, dar păstrând totuși conștiința faptului că ele, atunci când sunt *reprezentate*, există doar “înăuntru, în capul său”, fără a fi proiectate concret în realitatea lumii prezente. Astfel, reprezentările devin primele *unități mnezice*, puntea dintre momentul trecut și momentul prezent, făcând totodată, prin înaltul nivel de procesare și elaborare pe care îl atinge, saltul calitativ de la procesele *primare* de prelucrare a informațiilor (senzatii, percepții), la cele *secundare* – cu alte cuvinte, la *gândire, memorie, imaginație, limbaj* (spunem despre acestea că sunt secundare, deoarece le succed și se bazează pe primele). Cu alte cuvinte, putem afirma cu tărie că, într-adevăr “*Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*”⁵.

“Nasterea” reprezentărilor constituie primul semn de *continuitate a vieții psihice*, care va începe să delimiteze în mintea copilului momentele trecute de momentele prezente și să afirme continuitatea existențială a lumii și a obiectelor, chiar și atunci când ele sunt ascunse privirii sale. Astfel, în intervalul 5-6 luni – 1 an se instalează, ca certitudine a copilului asupra continuității lumii în care trăiește, *permanența obiectului* – el va învăța că un obiect sau o persoană există chiar și atunci când el nu o vede ca atare. Iată cum ia naștere, prin urmare, “*conștiința de altul*” și cum copilul devine conștient de tot ceea ce îl înconjoară. Conștiința asupra obiectelor și asupra celorlalte se dezvoltă înaintea *conștiinței de sine*, dar dobândirea capacității de a manipula obiecte și a experienței de a fi centrul de interes al celorlalți va atrage atenția copilului asupra ... *lui însuși*. Astfel va începe să se “cladească” *conștiința de sine*, care, la început va avea o puternică bază senzorială, fiind mult mai aproape de fiziologic, decât de intelectual sau spiritual.

Primele impulsuri ale copilului, devenit conștient de lumea din jurul său, vor fi de explorare și tatonare, în această primă fază (când libertatea sa de mișcare este mult restricționată de limitele micutului corp nedeprins încă să-și gestioneze și să-și orienteze reacțiile și acțiunile) simțul *tactil* și cel *gustativ* fiind de o extremă importanță pentru el și, totodată, o importantă sursă de satisfacție. El va căuta să pipăie, să atingă și să “guste” totul, ducând aproape orice obiect pe care îl va apuca, la gura. În același timp, copilul va intra în contact și va începe să fie conștient de senzațiile intero- și proprioceptive, legate de nevoile fundamentale, de funcționarea organelor interne și de influențele externe (cald, frig, etc). Pe lângă conștientizarea lumii (care,

⁴ Este vorba despre cercetarile realizate și conduse de Elizabeth Spelke și Renée Baillargeon. Ei au lucrat cu copii de 3 luni și jumătate și a ajuns la concluzia că aceștia percep obiectele ca fiind unități coezive (formate din părți unificate într-un întreg), delimitate (distincte) din punct de vedere spațial și continue spațio-temporal.

⁵ Lat. - “În intelect nu se afla nimic care să nu fi fost mai întâi în simțuri”.

in acest stadiu este, evident, extrem de redusa pentru el), *constientizarea proprioceptiva* si *proprio kinestezica* constituie primul pas pe care copilul il face catre cladirea unui EU interior, fidel realitatii si intim asumat.

Constientizarea proprioceptiva/proprio kinestezica reprezinta, de fapt, punctul de plecare catre starea de *constiinta asupra unitatii si integralitatii Eului corporal*, ca nucleu principal al eului si avand ca "sateliti" adiacenti urmatoarele segmente: *eul biografic*, *eul material*, *eul social*, *eul epistemologic*, *eul axiologic* si *eul spiritual*. Toate aceste "fatete" ale eului dau continuitate si sens vietii psihice a individului si permit aparitia, in cursul unei dezvoltari ontogenetice normale, a *constiintei de sine* – o structura cu un *continut latent* (toate informatiile despre noi insine, din trecut si din prezent, pe care le-am inregistrat in contul unui eu biografic si a unei memorii latente, dar pe care nu le reactualizam permanent) dar cu un *proces dinamic*, care se traduce prin *starea de vigilență* si care ne permite sa fim in permanenta constienti de starea de functionare fiziologica (starea de "bine" sau de disconfort interior) si psihica (toata paleta de trairi emotionale, cu un spectru larg de tonalitati, osciland de la extrema pozitiva la extrema negativa). Cu alte cuvinte, constiinta de sine ne permite, printre altele, sa fim permanent in contact cu nevoile noastre – atat fiziologice, cat si psihologice, asigurand o buna echilibrare si armonizare a nevoilor de functionare ale acestui sistem holistic, "*bio-psiho-social*" (*omul*).

Un exemplu de dizarmonie generalizata provocata de o constiinta de sine slaba apare la persoanele cu intarziere in dezvoltarea psihica (la care, prin urmare, nu s-a dezvoltat inca aceasta constiinta de sine), in cazul carora dispozitiile afective negative descriu o stare negativa de spirit cvasi-permanenta, datorata disconfortului si frustrarii generale, determinate de incapacitatea proprie de a identifica, numi si satisface propriile nevoi.

Constiinta de sine are insa mult mai multe fatete si face referire la o multitudine de continuturi diferite – ea ne tine in contact (acumuland in permanenta date despre noi) nu numai cu fizilogicul si cu afectivul, ci si cu vasta retea de procese si continuturi cognitive, permitandu-ne, astfel, sa fim constienti de eficienta noastra intelectuala, de calitatea si fiabilitatea proceselor noastre de procesare cognitiva, de stabilitatea si operativitatea mnezica, de stabilitatea si distributivitatea atentiei, de bagajul de achizitii teoretice si practice, etc (*eul epistemologic*).

Constiinta de sine ne mai permite ca, in baza unei educatii adecvate, sa fim permanent constienti de pozitia noastra in fata celorlalti, de raporturile dintre noi si ceilalti si ne ajuta sa abordam conduite, atitudini si comportamente adecvate contextului social si sa ne pozitionam corect in grupurile de apartenenta (*eul social*).

Prin urmare, asa cum spuneam mai devreme, la nasterea si dezvoltarea constiintei de sine concursa toate aceste *euri*, primul dintre ele care se contureaza in cursul unei dezvoltari tipice fiind *eul corporal* [“(Eu) sunt”]. Imediat dupa el se dezvolta *eul biografic* (“Cine sunt?”) si cel *material* (*Eu am*) si apoi, mai tarziu, prin ramificarea si imbogatirea conexiunilor dintre copil si mediu - *eul social* (*Eu si ceilalti*), *eul epistemologic* (*Eu cunosc*), *eul axiologic* (*Eu ma indoiesc*) si, in ultima instanta, cel mai complex – *eul spiritual* (*Eu cred*).